

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ
Κονδύλη 1 • Μαρούσι • Τ.Κ. 15122
Τ: 210 8062033, 210 8062017
E: front.logos@gmail.com
www.front-logos.gr

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2014
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

A1. Ούτε μέσα μας λοιπόν ούτε ενάντια στη φύση γεννιούνται οι αρετές, αλλά (σ' εμάς) που έχουμε από τη φύση την ιδιότητα να τις δεχτούμε, ενώ τελειοποιούμαστε με τη συνήθεια.

Ακόμα όσες ιδιότητες υπάρχουν από τη φύση, πρώτα τις αποκτούμε ως δυνατότητες και ύστερα προχωρούμε στις αντίστοιχες ενέργειες (πράγμα το οποίο είναι φανερό στις αισθήσεις γιατί δεν αποκτήσαμε τις αισθήσεις, επειδή είδαμε πολλές φορές ή ακούσαμε πολλές φορές, αλλά αντίθετα έχοντάς τις κάναμε χρήση τους, δεν τις αποκτήσαμε έχοντας κάνει και ξανακάνει χρήση τους): αποκτάμε λοιπόν τις αρετές αφού πρώτα τις ασκήσουμε, όπως βέβαια συμβαίνει και στις άλλες τέχνες γιατί όσα πρέπει να κάνουμε, αφού τα μάθουμε, τα μαθαίνουμε κάνοντάς τα, όπως για παράδειγμα γίνονται οικοδομοί με το να οικοδομούν και καθαριστές με το να παίζουν κιθάρα: έτσι βέβαια γινόμαστε δίκαιοι με το κάνουμε δίκαιες πράξεις, σώφρονες (με το να κάνουμε) σώφρονα έργα, ανδρείοι (με το να κάνουμε) ανδραγαθήματα.

B1. Ο Αριστοτέλης έκανε τη διάκριση των αρετών στο προηγούμενο βιβλίο του. Εδώ στη αρχή του Β' βιβλίου με τον συμπερασματικό σύνδεσμο «**δή**» επανέρχεται, συγκεφαλαιώνει και προσπαθεί να εξετάσει την προέλευσή τους. Κατά τον Αριστοτέλη η αρετή έχει διττή σημασία και περιεχόμενό της και διακρίνεται σε διανοητική και ηθική. Η πρώτη είναι σχετική με αρετές που αναφέρονται και εξαρτώνται από το «**λόγον ἔχον**» μέρος της ψυχής, ενώ η ηθική εκπορεύεται από το «**επιθυμητικό**», που συμμετέχει και στο «**άλογον**» και στο «**λόγον ἔχον**» μέρος της ψυχής. Επομένως, οι διανοητικές αρετές αφορούν καθαρά και μόνο το λογικό μας στοιχείο (π.χ. σοφία, σύνεση). Οι ηθικές από την άλλη πλευρά, έχουν σχέση με τις αρετές που περιγράφουν τον χαρακτήρα του ατόμου (π.χ. ανδρεία, σωφροσύνη και δικαιοσύνη).

Οι διανοητικές αρετές, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, αφού σχετίζονται με το λογικό μέρος της ψυχής, οφείλουν τη γένεση και την αύξησή τους κατά κύριο λόγο στη διδασκαλία και γι' αυτό άλλωστε απαιτείται η εμπειρία και ο χρόνος. Έτσι στην περίπτωση των διανοητικών αρετών την κύρια ευθύνη («**το πλείον**») για τη μετάδοση και την απόκτησή τους την έχει ο δάσκαλος και δευτερευόντως ο ασκούμενος σε αυτές (ο

μαθητής) με τη δεκτικότητα του, την ευφυΐα του και άλλους παράγοντες που θα αναφέρει σε άλλο βιβλίο. Ο δάσκαλος και μεταδίδει τη γνώση αλλά και καλλιεργεί στο μαθητή τη φρόνηση, μέσω της οποίας θα κατακτήσει τη γνώση.

Οι ηθικές αρετές, από την άλλη, αποκτώνται μέσω του **έθους**, δηλαδή της σταθερά επαναλαμβανόμενης συνήθειας, από όπου έχουν πάρει και το όνομά τους. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ο Αριστοτέλης προβαίνει σε μία ετυμολογική προσέγγιση της λέξης «**ηθικός**» υποστηρίζοντας ότι η λέξη «ηθικός» προέρχεται από το ουσιαστικό «**ήθος**», το οποίο γεννιέται και εξαρτάται από το «**έθος**». Οι ηθικές αρετές παρουσιάζουν μικρή παρέκκλιση από το έθος ως προς το όνομα. Συνεπώς, για την απόκτησή τους την κύρια ευθύνη έχει το ίδιο το άτομο και δευτερευόντως ο δάσκαλος – με καθοδηγητικό κυρίως ρόλο. Το άτομο πρέπει να ενεργοποιήσει τη θέλησή του και την επιμονή του, ώστε να ασκηθεί επανειλημμένα σε αγαθές πράξεις. Πρέπει να επισημάνουμε πως για τον Αριστοτέλη οι λέξεις έχουν οντολογικό περιεχόμενο, εκφράζουν την πραγματική ουσία των πραγμάτων (τα πράγματα είναι όπως τα δηλώνουν οι λέξεις). Αντιλαμβανόμαστε ότι για τον φιλόσοφο, το «**λέγεσθαι**» ταυτίζεται με το «**είναι**».

Συνοψίζοντας, για τον Αριστοτέλη οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες, αλλά χρειάζεται η συνεχής προσπάθεια του ανθρώπου για την κατάκτησή τους. Έτσι, ο φιλόσοφος απορρίπτει και την επικρατούσα αριστοκρατική αντίληψη ότι η αρετή είναι δώρο της φύσης που τελεσίδικα δίνεται ή όχι στον άνθρωπο από τη γέννησή του και αποδεικνύει πως η απόκτησή της εξαρτάται από τον ίδιο. Για να ενισχύσει το συλλογισμό του «περί μη έμφυτης ηθικής αρετής» χρησιμοποιεί τα εμπειρικά παραδείγματα της κίνησης της πέτρας και της φωτιάς.

- B2.** Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο Αριστοτέλης συνεχίζει την ανάλυσή του σχετικά με τον τρόπο απόκτησης των ηθικών αρετών. Τονίζει ότι οι ηθικές αρετές, όπως ακριβώς και οι τέχνες (ο παραλληλισμός των δύο εννοιών – ηθική αρετή και τέχνη - δεν αφορά στην ποιότητά τους αλλά μόνο στον τρόπο απόκτησής τους) αποκτώνται αφού **πρώτα** ο άνθρωπος προβεί στις αντίστοιχες επαναλαμβανόμενες ενέργειες («*τάς δ' αρετάς λαμβάνομεν ενεργήσαντες πρότερον*»). Όπως έχει ήδη λεχθεί στο τέλος της προηγούμενης ενότητας, ο άνθρωπος δεν διαθέτει εκ φύσεως τις ηθικές αρετές, διαθέτει ωστόσο τη **φυσική προδιάθεση** για την απόκτησή τους, η οποία ενεργοποιείται μέσω του εθισμού («*Οὐτ' ἄρα φύσει... διά τοῦ ἔθους*»). Συνεχίζοντας λοιπόν το συλλογισμό του, τονίζει ότι η «**δύναμις**» (η δυνατότητα που έχει ένα πράγμα ή ένα ον να γίνει ή να κάνει κάτι) θα μετατραπεί σε ικανότητα κατόπιν των αντίστοιχων ενεργειών τού ανθρώπου.

Προκειμένου να στηρίξει την άποψή του αυτή προβαίνει, ως εμπειρικός φιλόσοφος, στη χρήση παραδειγμάτων που σχετίζονται τόσο με τις αισθήσεις και τις πρακτικές τέχνες όσο και με τις ηθικές αρετές. Αντίθετα με ό,τι συμβαίνει στη φύση, στον αισθητό κόσμο (βλέπουμε, επειδή η φύση μας έδωσε πρώτα τα μάτια, και ακούμε, επειδή η φύση μας έδωσε αυτιά), στις ηθικές αρετές δεν συμβαίνει το ίδιο: πρώτα ασκούμεστε σε αυτές και στη συνέχεια τις αποκτούμε. Δηλώνει ότι, όπως γίνεται κανείς οικοδόμος ή κιθαριστής μέσα από την επανάληψη των αντίστοιχων πράξεων, με τον ίδιο ακριβώς τρόπο γίνεται κανείς δίκαιος, σώφρων ή ανδρείος μέσα από την επανάληψη δίκαιων, σωφρόνων ή ανδρείων πράξεων. Αξιοσημείωτη επ' αυτού είναι η χρήση των μετοχών ενεστώτα «οικοδομούντες», «κιθαρίζοντες» και «πράττοντες» που παραπέμπει στην επανάληψη της πράξης, καθώς και η αντίθεση με τα επιρρήματα «πρότερον - ύστερον». Βέβαια εύλογη είναι η απορία που προκύπτει από μελετητές: πώς κάποιος θα προβαίνει σε δίκαιες πράξεις, ενώ δεν έχει κατακτήσει ακόμα την αρετή του δικαίου; Ωστόσο, αυτό το παράδοξο αναιρείται, επειδή οι πράξεις που ταιριάζουν με τις ηθικές αρετές μόνο εξωτερικά μοιάζουν με τις πράξεις που γεννούν αργότερα τις αρετές αυτές. Κάνουμε σταθερά πράξεις που είναι ενάρετες, αποκτούμε την αντίστοιχη ηθική αρετή και στη συνέχεια αυτή η *έξη* (=το μόνιμο στοιχείο του χαρακτήρα) μας οδηγεί σε ίδιες πράξεις που προκάλεσαν τη γέννησή τους.

- B3.** Η ψυχή του ανθρώπου, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, αποτελείται κατ' αρχήν από δύο μέρη, από το λόγον έχον μέρος και από το ἄλογον (με δική μας διατύπωση: ο άνθρωπος ως ζωντανός οργανισμός λειτουργεί με δύο τρόπους: α) με βάση τη λογική του, β) με τρόπους που δεν έχουν καμιά απολύτως σχέση με το λογικό του). Η αρχική όμως αυτή διμερής "διαίρεση" κατέληξε σε μια τριμερή "διαίρεση", αφού ο Αριστοτέλης διέκρινε τελικά α) ένα καθαρά ἄλογον μέρος της ψυχής, β) ένα καθαρά λόγον ἔχον μέρος της, και γ) ένα μέρος που μετέχει και του ἄλογου και του λόγον ἔχοντος μέρους της ψυχής. Το πρώτο, είπε, έχει σχέση με τη διατροφή και την αύξηση του ανθρώπινου οργανισμού και ἄρα δεν έχει καμιά απολύτως σχέση με την αρετή· το τρίτο (ο ίδιος το ονόμασε ἐπιθυμητικόν) έχει σχέση με τις αρετές που περιγράφουν τον χαρακτήρα του ανθρώπου (ηθικές αρετές), ενώ το δεύτερο, που αφορά ἀπόλυτα και καθαρά το λογικό μας, έχει σχέση με τις διανοητικές μας αρετές (με τη σοφία λ.χ. ή τη φρόνηση). Έτσι ο Αριστοτέλης κατέληξε να διακρίνει τις ανθρώπινες αρετές σε ηθικές και διανοητικές.

- B4.** οὔσης: παρουσία, ουσιαστικός
ἔσχηκε: σχήμα, κατοχικός
πεφυκότων: φύση, σύμφυτος (έμφυτος)

χρησάμενοι: χρήση, χρηστικός
μανθάνομεν: μάθηση, μαθησιακός

Γ1. Εσείς, λοιπόν, δεν αγνοείτε ότι έχουν ήδη γίνει πολλές τέτοιου είδους πράξεις, που στην αρχή όλοι θεώρησαν ότι είναι συμφορές, και συμπόνεσαν αυτούς που τις υπέστησαν, ενώ αργότερα κατάλαβαν ότι οι ίδιες ακριβώς είχαν γίνει αιτία μεγάλων καλών. Και για ποιο λόγο πρέπει να αναφέρω τα περασμένα; Αλλά και τώρα μπορεί να διαπιστώσουμε ότι οι πόλεις που βέβαια έχουν τα πρωτεία, εννοώ την Αθήνα και τη Θήβα, δεν γνώρισαν μεγάλη ανάπτυξη εξαιτίας της ειρήνης αλλά εξαιτίας όσων (οι πόλεις) βίωσαν δυστυχίες σε περίοδο πολέμου και μετά ανέκτησαν πάλι τις δυνάμεις τους (επανέκαμψαν), λόγω αυτών όμως η μια απέκτησε την ηγεμονία των Ελλήνων, ενώ η άλλη έχει γίνει σήμερα τόσο μεγάλη, όσο κανείς ποτέ έως τώρα δεν περίμενε να γίνει· διότι η φήμη και η αίγλη συνήθως αποκτώνται όχι με την ησυχία (ειρήνη) αλλά με τους (πολεμικούς) αγώνες.

Γ2. **ὕμᾱς:** ἔ, ἐ
πόρρω: πορρωτάτω
ἀγαθῶν: εὖ
αὐτάς: ὑμῶν αὐτῶν
ἡγεμόνα: ἡγεμόσι
οἶμαι: ὄφετο
ὑπέλαβον: ὑπειλήφθαι
τοῖς παθοῦσι: τοῖς πεισομένοις
ἔγνωσαν: γνοίη
καταστᾶσαν: κατάστηθι

Γ3α. **ὕμᾱς:** Υποκείμενο του απαρεμφάτου «οὐκ ἀγνοεῖν», ετεροπροσωπία.
συμφοράς: Κατηγορούμενο στο υποκείμενο του συνδεδεικμένου «εἶναι» το «ἄς».
τοῖς παθοῦσι: Επιθετική μετοχή ως αντικείμενο στο ρήμα «συνηχθέσθησαν».
τι: Αιτιατική της αιτίας ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο «(δεῖ) λέγειν».
λαβούσας: Κατηγορηματική μετοχή που εξαρτάται από το ρήμα «εὔρομεν ἄν» και προσδιορίζει το αντικείμενό του «τάς πόλεις».
ἡγεμόνα: Κατηγορούμενο στο υποκείμενο της μετοχής «καταστᾶσαν», «τήν μέν».

Γ3β. 1^{ος} τρόπος: Ὁ ῥήτωρ εἶπεν ὅτι αἱ ἐπιφάνειαι καί λαμπρότητες οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι φιλοῖεν.

2^{ος} τρόπος: Ὁ ῥήτωρ εἶπεν τὰς ἐπιφανείας καί λαμπρότητας οὐκ ἐκ τῆς ἡσυχίας ἀλλ' ἐκ τῶν ἀγώνων γίνεσθαι φιλεῖν.

Για τις απαντήσεις συνεργάστηκαν οι καθηγητές του Λόγου

Δερμάνης Χ., Τσατσάκη Μ., Τσεκούρας Δ., Φραγκιαδάκη Δ.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ
ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ
ΛΟΓΟΣ